

У 1910 р. губернські земські збори постановили провести в 1911 р. обстеження тваринництва у Катеринославській губернії. Для виконання постанови, ветеринарний відділ управи в березні місяці приступив до підготовчих робіт, а саме до друку бланків, програм, складання інструкції для осіб, що повинні були проводити обслідування тощо. У травні всі матеріали були розіслані ветеринарним лікарям та агрономам. Обстеження тваринництва проводилося всім ветеринарним персоналом і значною частиною агрономічного персоналу, при чому ветеринарні фельдшери по картковій системі робили кількісне, а лікарі та агрономи – якісне обслідування. Одиницею обстеження для перших приймався двір (подвірне обслідування), а для других, по общинним та селянським володінням, слугувало селище. Ветеринарні лікарі та агрономи якісне обслідування проводили експедиційним шляхом, тобто шляхом опитування представників (старост і представників населення) кожної окремої общини. Відомості про земельні угіддя заносилися в питальні бланки на основі документальних даних. У збірник вміщені відомості стосовно використання та продуктивності тварин в грецьких господарствах, середній удій за рік, дані продажу тварин і продуктів тваринництва (м'яса, сала, молока, масла, сиру, вовни, шкіри, щетини) [2, с. 442], зазначено, хто купує ці товари, за якою ціною та багато іншої інформації.

Таким чином, численні статистичні видання, що надають різнобічні відомості стосовно повсякденного життя греків, по способу організації збору й обробки статистичної інформації можна розподілити на три групи: статистика Центрального статистичного комітету, статистика, яку збирали і видавали окремі відомства та земська статистика. Цінність цих джерел зумовлена тим, що інформація, яка в них вміщена, дозволяє дослідити майнове становище грецьких родин, а також матеріальні умови їхнього життя та праці. Серед джерел земської статистики необхідно виділити економіко-статистичні таблиці, відомості для яких збиралися експедиційним методом, що забезпечувало досить високий ступінь достовірності даних, а програми переписів відрізнялися детальністю і спрямованістю.

Література

1. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т. 11. – Ч. 4. Екатеринославская губерния. – СПб., 1850. – 186 с., прил.
2. Животноводство в Екатеринославской губернии по данным обследования произведенного в 1911 г. – Екатеринослав, 1912. – 901 с.
3. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учебное пособие / И.Н. Данилевский, В.В. Кабанов, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева. – М., 1998. – 702 с.
4. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Екатеринославская губерния / Сост. В. Павлович. – СПб., 1862. – 351 с.
5. Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г. – Т. 13. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. – СПб., 1863. – 151 с.
6. Статистико-экономические таблицы по Екатеринославской губернии. – Вып. 2. – Мариупольский уезд. – Екатеринослав, 1887. – 439 с.
7. Статистико-экономические таблицы по Мариупольскому уезду. – Екатеринослав, 1904. – 246 с.

УДК 94 (472) «16»

Волоніць В.С., к.і.н., доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ЮРИДИЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЛІ НІЖИНСЬКИХ КУПЦІВ У XVII СТ.

Перший гетьманський універсал українського гетьмана Б. Хмельницького, який зафіксував діяльність іноземних купців, у тому числі й греків, в Україні був виданий 28 квітня 1654 р. Саме цим універсалом було юридично визначено розмір податку з іноземних купців, який становив від 2 до 6 золотих, а на турецькі товари – від 100 талярів [1].

Другий універсал Б.Хмельницького від 2 травня 1657 р. про дозвіл самостійно вирішувати свої купецькі справи було безпосередньо адресовано грецьким купцям Павлові та Степанові Юрійовичам [2, с.226]. Видання цього універсалу, як зазначалося в документі, було зумовлене необхідністю заохочення греків до активної торговельної діяльності саме на українських землях. Тому купцям-грекам надавалося право на власне судочинство та передбачалося жорстоке покарання для тих полковників, отаманів, війтів і бурмистрів, хто порушить їхні права. Універсал дарував право на безмитну торгівлю. Надання цього привілею свідчить не тільки про існування прецеденту надання адресних пільг іноземним торговцям, але й про особливе ставлення до грецьких купців.

Торговельні шляхи греків пролягли з Османської імперії та Константинополя до Московії. Мобільність і залежність від політико-економічної кон'юнктури, необхідність збереження торговельного потенціалу зумовлювали потребу в отриманні більшого обсягу інформації для швидкого реагування в разі суттєвих змін. Тому купці, під тиском практичних потреб, збирали відомості про соціально-політичні зміни, що відбувалися в Османській імперії та на територіях, через які пролягали їх торговельні шляхи.

З огляду на це урядові кола Московії, Туреччини, волоських земель часто використовували греків як своєрідних вивідників. Цей інформаційний потік працював за кількома векторами. Так, збереглися документи, в яких зафіксовано, що грецькі купці доводили до відома московського царя інформацію про політичну ситуацію в Україні та настрої населення щодо гетьманування П.Дорошенка [3]. Є дані, що вказують на численні факти викупу греками християнських полонених із турецького полону. Таким чином, купці, маючи достатньо коштів, іноді могли виконувати роль своєрідних “консульських служб”. Утім, слід зазначити, що греки інформували не лише московську владу—серед агентів волоського господаря теж були греки-купці, які прибули з Києва [4]. Серед законодавчих актів другої половини XVII ст., що регламентували торговельну діяльність грецьких купців, інтерес становить “Память из Посольского приказа о приезде из малороссийских городов в Москву для торговых промыслов грекам, с прежними листами за гетьманскою рукою”. Тут зафіксована заборона, «чтобы из турской земли греки называясь малороссийских городов жителями к Москве не приезжали, и назад не отъезжали; так же бы и малороссийских городов жители греки, таких из турской земли приезжали греков к себе не принимали и к Москве с собой не привозили». Заборона російського уряду не розповсюджувалася на тих грецьких купців, які мали листи, підписані гетьманською рукою. Це свідчить не тільки про документальне упорядкування та регламентацію торгівлі греків, але й про впровадження в умовах дипломатичних ігор між Московією, Туреччиною та Польщею обмеженого доступу греків на ринок Московії.

Універсал гетьмана І.Виговського від 9 лютого 1658 р. підтвердив уже надані права безмитного проїзду і звільняв купців від ярмаркового збору, залишивши лише контроль із боку екзактора та іактора [5].

Ще одним проявом загальної гетьманської митної політики щодо греків стали універсали Ю.Хмельницького. Першим універсалом (16 листопада 1659 р.), виданим для греків та іноземних купців, підтверджувалися права, надані ще його батьком – гетьманом Б.Хмельницьким, залишаючи за ними обов'язок сплачувати ввізне та вивізні мито [6]. Утім, 23 листопада 1659 р. було видано другий універсал, адресований лише грецьким купцям, відповідно до якого вони звільнялися від сплати ввізного та вивізного митного збору [7].

Водночас другий універсал, виданий гетьманом у Корсуні, який звільняв від сплати митних зборів, призначався лише грецьким купцям. Тому ми можемо припустити, що за недовгий час гетьманування Ю.Хмельницького саме грецькі купці здобули виняткові привілеї в зовнішній торгівлі. Цей універсал був першим серед тих, які звільняли греків від будь-яких грошових стягнень до державного скарбу.

Гетьманський універсал від 8 грудня 1660 р., текст якого наводить О.Федотов-Чеховської, визначав нові розміри податку та обмежував безмитну торгівлю. Купці повинні були сплачувати з 40 соболів – 6 золотих, з 40 куніць – 2 золотих, з бунту лисиць – 2

золотих, від московських товарів – 5 золотих. Окремо регламентувалося мито щодо вивозу дорогоцінного каміння, металів, перлів (“от ста таляров по золотых пяти давати”). О.Федотов-Чеховської авторство універсалу приписував П.Тетері. Утім, А.Гедьо слушно вказує на помилковість цього судження, що не збігається з роками гетьманування П.Тетері.

Проте наданими правами греки користувалися недовго. Уже в 1663–1665 рр., за універсалами правобережного гетьмана П.Тетері, грецькі купці були знову обкладені митними зборами. Були відновлені тарифні ставки, які функціонували ще за часів Б.Хмельницького[8].

16 березня 1665 р. гетьман І.Брюховецький на прохання грецьких купців видає універсал, згідно з яким грекам дозволялося розглядати у власних судах лише купецькі справи та справи, пов'язані з провинами челядників. Окрім цього, греки зобов'язані були сплачувати податок лише екзакторові [9]. Скарги греків та інших іноземних купців, які крамарювали на українських землях, зумовили появу другого універсалу гетьмана І.Брюховецького. Купці скаржилися, “що окрім військового екзактора, з них ще вимагають інші збори й кривди чинять деякі свавільники надто по ярмарках”. Своїм універсалом гетьман заборонив вимагати інші збори, крім ввізного та вивізного мита. Надання цих виняткових прав є ще одним підтвердженням того, що влада була зацікавлена в активній торговельній діяльності греків, заохочуючи їх розвивати торгово-комерційну діяльність.

Однак незважаючи на заборони зловживання тривали і це змусило гетьмана наступним універсалом (від 1 березня 1666 р.) запровадити заборону на стягнення з грецьких купців ярмаркових та інших зборів, а екзактору дозволялося брати індукту лише “... од свежего товару” [10]. Універсал гетьмана І.Самойловича від 28 червня 1672 р. встановлював таксу індукти-евекти. Так, за товари, що продавалися або купувалися гуртом, розмір мита становив від 2 до 100 золотих [11].

У 1687 р. універсал гетьмана І.Мазепи закріплював права, що надавалися його попередниками іноземним купцям та грекам, які торгували по всій Україні, саме за ніжинськими греками. Це свідчить про зростання ролі ніжинської торговельної громади. Наступний універсал гетьмана І.Мазепи від 30 квітня 1697 р. був адресований ніжинському полковникові, полковій старшині та ніжинському міському магістрату. Це було розпорядження гетьмана у зв'язку зі скаргою прибулих до Батурина “учтивых купцов греческих” на утиски з боку полкової влади. Універсалом заборонялося стягувати з греків податки, військові повинності, брати у них підводи та чинити їм перешкоди [12].

Отже, політика гетьманської влади щодо греків підпорядковувалася торговельно-економічним інтересам, а саме необхідності відновлення внутрішньої та зовнішньої торгівлі після Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. Маючи виразно заохочувальний характер, вона відзначалася поширенням пільг та привілеїв не тільки на комерційну діяльність греків, а й на їх суспільне життя в Україні.

Література

1. Універсал Б. Хмельницького Остафієві Стоматаєнку на збирання податків з іноземних купців, Чигирин, 28 квітня 1654 р. // Універсали Б.Хмельницького 1648 - 1657 рр. - К.: Альтернативи, 1998. – С. 142–143

2. Універсал Б. Хмельницького про дозвіл грецьким купцям самим вирішувати свої купецькі справи, Чигирин, 2 травня 1657 р. // Універсали Б. Хмельницького 1648 – 1657 рр. – К.: Альтернативи, 1998. – С. 224.

3. Отписка к царю из Киева боярина князя Козловського, с распросными речами прибывших в Киев греков (о Дорошенко и др.) // Акты относящиеся к истории южной и западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею (1668 – 1669 гг.; 1648 – 1657 гг.). – Спб: тип. Э. Праця, 1875. – Т. 8 – С. 211–214.

4. Отписка князя Трубецкого, о посольстве Василия Даудова к турецкому салтану и о мерах, принятых в Киеве относительно лазутчиков // Акты относящиеся к истории южной и западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею (1675 – 1676 гг.). – Спб: тип. Э.Праця, 1879. – Т.11 – С. 256.

5. Універсал І. Виговського від 9 лютого 1658 р., Переяслав // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства – К.: Керер, 1884.– С.45.
6. Універсал Ю. Хмельницького від 16 листопада 1659 р., Медведовка // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С.46.
7. Універсал гетьмана Юрія Хмельницького о предоставлении греческим купцам права беспошлинно торговать в Малороссии и судиться своим судом. Из Корсуння, 1659 года, 23 ноября // Памятники изданные киевской комиссией для разбора древних актов. – К., тип.Императорского университета Св. Владимира, 1898. – С. 395-396.
8. Універсал П. Тетері від 8 грудня 1660 р., Рашовка // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884.– С.48.
9. Універсал І. Брюховецького від 16 березня 1665 р., Канев // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С.49.
10. Універсал І. Брюховецького від 1 березня 1666 р., Гадяч // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С. 51.
11. Універсал І. Самойловича від 28 червня 1672 р., Батурич // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С. 53.
12. Універсал І. Мазепи від 30 квітня 1697 р., Батурич // Федотов-Чеховской А.А. Акты нежинского греческого братства. – К.: Керер, 1884. – С. 58-59.

УДК 94(100:477) "1916"

Коробка В.М., к.і.н., доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ПЕРЕВЕЗЕННЯ 127-ої ТА 123-ої ПІХОТНИХ ДИВІЗІЙ З МАРІУПОЛЯ В ТРАПЕЗУНД (ТРАВЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 1916 р.)

Під час Першої світової війни Траpezунд був стратегічно важливим портом на узбережжі Чорного моря, через який здійснювалося морське постачання 3-ї турецької армії. Внаслідок наступальної операції сухопутних сил та флоту, частини Приморського загону генерала Володимира Ляхова (15 тисяч чоловік, 50 гармат) оволоділи містом [5, с. 146]. Із заняттям Траpezунда фронтове командування вирішило створити тут потужну базу з достатнім запасом продовольства та боезапасів для постачання Кавказької армії і подальших дій вздовж узбережжя, так і в глиб Туреччини. Коли із оволодінням Траpezундом було з'ясовано, що наявних сил Приморського загону недостатньо для гарантованого утримання всього наміченого плацдарму, кавказьке командування зажадало від ставки виділення сюди підкріплень у складі двох піхотних дивізій [5, с.146].

Наприкінці квітня ставка повідомила, що в першу чергу підлягає перевезенню 127-а піхотна дивізія, а слідом за нею – 123-я. Транспортування першої планувалося не раніше 1–3(14–18) травня, а другої – на 1–2 червня [2, с. 111; 5, с. 211].

Відповідно до цієї директиви, морське командування визначило, що портом посадки військ буде Маріуполь. Такий вибір обґрунтовувався розташуванням порту в глибині Азовського моря, поза театром військових дій, що усувало загрозу нападу з боку супротивника під час розміщення десанту. Незручність Маріуполя, як точки відправки транспортів, полягала в значному збільшенні морського переходу і небезпеки зустрічі з німецькими підводними човнами в Керченській протоці. Але невігода першого компенсувалася усіма іншими перевагами, а запобігання другому цілком залежала від заходів флоту, що мав у своєму розпорядженні достатні сили для вжиття заходів попередження [5, с. 212 – 2013].

Найважливіші завдання операції полягали у формуванні транспортної флотилії, тобто зосередженні на час прибуття військ у Маріуполь загону вантажних суден у відповідній кількості, тарозміщенні війська на судах, згідно розроблених планів і якомога в найкоротший термін. Щоб уникнути розголосу операції, прибуття транспортів у Маріуполь здійснювалося групами, які направлялися з різних портів Чорного моря і в різні терміни, під